

УДК 343.98

Володимир Малюга,*аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського національного університету ім. Івана Франка*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті досліджуються понятійно-правові та методичні аспекти взаємодії слідчого у кримінальному провадженні, вказується на нові принципи такої взаємодії у процесі розкриття та розслідування злочинів.

Ключові слова: взаємодія слідчого, принципи взаємодії слідчого у кримінальному процесі, оперативно-розшукова діяльність.

У кримінальному процесі законодавчо закріпленого визначення поняття «взаємодія» поки що не існує. У той самий час в оперативно-розшуковій діяльності термін «взаємодія» використовується в Законах України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». У науці кримінального процесу, криміналістиці, оперативно-розшуковій діяльності взаємодія слідчого та співробітника оперативного підрозділу формулюється як погоджені щодо мети, місця і часу спільні процесуальні й оперативно-розшукові дії (заходи). Тому останній термін і власне поняття «взаємодія» відрізняються від таких близьких до них за змістом понять, як «взаємозв'язок», «узгоджені дії», «координація», «сприяння», «надання допомоги» тощо, зміст яких варіюється у відповідних правових нормах або впливає з їх змісту [1, с. 157].

У криміналістичній літературі проблему, що розглядається, досліджували Р. Белкін, О. Васильєв, Є. Іщенко, А. Волинський, І. Герасимов, Л. Драпкін, В. Михайлов, Г. Матусовський, М. Яблоков та інші. Проте реалізація взаємодії протягом багатьох років залишається гострою та у деяких питаннях не вирішеною проблемою, перш за все проблема взаємодії під час розслідування та розкриття злочинів. Практична взаємодія слідчих та оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податково-го законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України постійно за-

знає критики в нормативних актах керівництва цих відомств, на засіданнях їх колегій, оперативних нарадах тощо. Причин цьому, на нашу думку, декілька:

- недосконалість теоретичних розробок проблеми взаємодії. Більшість авторів розглядають взаємодію не як принципи-норми, вихідні положення кримінальної процесуальної, оперативно-розшукової й іншої службової діяльності підрозділів відповідних відомств, зокрема органів внутрішніх справ, а на рівні конкретних взаємодіючих суб'єктів;

- сучасна криміногенна ситуація в державі потребує від взаємодіючих суб'єктів нових підходів до тісної співпраці під час розслідування та розкриття злочинів в умовах протидії злочинним середовищем, наявності корумпованих зв'язків, поширення міжрегіональної та міждержавної злочинної діяльності, посилення кримінального тиску на слідчих і суддів, на суспільство, політиком, правоохоронні органи тощо;

- розпорошення слідчих та оперативних підрозділів серед правоохоронних органів, відсутність єдиного координаційного центру слідчої й оперативно-розшукової роботи;

- надто громіздка організація взаємодії, передусім, в системі органів МВС. Численні ланки центрального і регіонального управління дублюють одна одну, від працівників міських, районних органів вимагають сотні довідок, інформація стосовно яких зберігається у звітних документах різних видів.

Серед науковців і практичних працівників також немає однозначного тлумачення принципових положень взаємодії слідчих підрозділів з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності, передусім оперативними підроз-

ділами. Проведене в межах нашого дослідження анкетування щодо проблеми взаємодії засвідчило, що перша група опитуваних до взаємодії зараховує будь-які службові контакти (29 %); друга розглядає взаємодію на рівні ОРД і досудової стадії кримінального провадження (47 %); третя вважає, що взаємодія повинна бути тільки в системі слідчих і оперативних підрозділів на регіональному, державному або міждержавному рівнях (20 %).

Суттєве значення у здійсненні кримінальних проваджень має взаємодія слідчих із оперативними підрозділами. Це заснована на законі співпраця невідпорядкованих один одному суб'єктів, у рамках якої доцільно поєднувати застосовувані ними засоби та способи з метою розслідування, запобігання, припинення і розкриття злочинів, розшуку підозрюваних (обвинувачених), притягнення до кримінальної відповідальності винних і забезпечення відшкодування збитків, запобігання злочинами [2, с. 8]. Взаємодія розглядається також більш вузько і полягає в об'єднанні сил і засобів слідчих, оперативних та інших підрозділів органів внутрішніх справ, правильному використанні й раціональному поєднанні методів і способів, що застосовуються цими суб'єктами для досягнення найбільш ефективних результатів у виконанні завдань щодо розслідування і розкриття злочинів [3, с. 10]. З огляду на чинне кримінальне процесуальне законодавство можна запропонувати під взаємодією розглядати необхідний заснований на законі та відомчих нормативних актах координований за перспективними і проміжними завданнями напрям діяльності адміністративно незалежних органів слідства й оперативних підрозділів, який спрямовується слідчим чи прокурором і здійснюється у формі правових відносин за комплексного поєднання та ефективного використання повноважень, форм і методів, властивих кожному з них. Процесуально та тактично правильно організована, така спільна діяльність дозволяє об'єднати й ефективніше використовувати кримінальні процесуальні й оперативно-розшукові можливості цих органів для досягнення спільної мети щодо розслідування кримінальних правопорушень, їх розкриття, запобігання та вирішення завдань кримінального процесу та ОРД.

Для взаємодії потрібні: узгодженість мети, завдань, місця та часу, відповідність вимогам закону і нормативним відомчим актам, поєднання найбільш важливих взаємодіючих суб'єктів, сил, засобів і методів. Слідчі й оперативні підрозділи діють не самі собою; вони здатні виконувати свої завдання не ізольовано, а у взаємодії з іншими підрозділами правоохоронних органів, використовуючи їх

можливості. Взаємодія слідчих і оперативних підрозділів залежить від завдань, які вони виконують, і відомчої належності. Так, слідчі й оперативні підрозділи можуть взаємодіяти за таких умов: між собою в межах своєї ланки свого відомства (в райвідділі органу внутрішніх справ – це слідчий підрозділ, карний розшук, підрозділ по боротьбі з економічною злочинністю); з іншими неоперативними підрозділами свого органу внутрішніх справ (слідчий відділ, служба дільничних інспекторів міліції); із слідчими й оперативними підрозділами іншого правоохоронного відомства (карний розшук і оперативно-розшуковий підрозділ пенітенціарної установи); з неоперативними підрозділами іншого правоохоронного відомства (із слідчим відділом прокуратури, СБУ).

Форми взаємодії можуть бути різними, але вони мають відповідати низці таких загальних вимог: усі слідчі й оперативні підрозділи мають єдину мету; кожний слідчий і оперативний підрозділ діє в межах своєї компетенції, кожний слідчий і оперативний підрозділ керується своїми відомчими нормативними актами, а працівники – функціональними обов'язками (посадовими інструкціями); взаємодія супроводжується взаємним інформуванням слідчих і оперативних підрозділів; слідчі й оперативні підрозділи проводять взаємні інструктажі, службові наради, засідання, конференції, аналізи та підбиття підсумків. Усі підрозділи взаємодіють у межах законів і підзаконних нормативних актів.

Взаємодія у сфері протидії злочинності на практиці складна та багатогранна. Крім єдиної мети, яка є основою в організації взаємодії, необхідно враховувати й інші критерії: характер зв'язків слідчих, оперативних та інших підрозділів між собою; строки здійснення спільних заходів; функції взаємодіючих слідчих і оперативних підрозділів; стосунки до системи органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність; ступінь конспірації; етапи здійснення спільних слідчих та оперативно-розшукових заходів; суб'єкти взаємодії; форми взаємного інформаційного обміну.

Відомо, що ефективність розкриття та розслідування кримінальних правопорушень значною мірою залежить від злагодженості, узгодженості в діяльності слідчого й оперативних підрозділів. У криміналістиці така погоджена залежно від мети, завдань, сил, засобів, методів, місця й часу діяльності в процесі досудового розслідування і встановлення істини у кримінальному провадженні дістала назву «взаємодія».

Багато науковців (криміналістів і процесуалістів), а також практичних працівників

у періодичній і науковій літературі зверталося до розгляду як самого терміна «взаємодія», так і принципів, етапів, форм і видів такої діяльності. Уважне вивчення публікацій стосовно проблематики взаємодії, свідчить, що єдиного підходу до розуміння цієї діяльності в науці досі не існує.

У діяльності з розкриття та розслідування злочинів часто виникає необхідність взаємодії оперативного працівника і слідчого. Хоча поняття такої взаємодії законодавчо не закріплено, однак узгодженість діяльності згаданих суб'єктів регламентовано відомчими нормативно-правовими актами.

Взаємодія слідчого й оперативного співробітника полягає в їх узгодженій діяльності з метою забезпечення успішності досудового розслідування кримінальних правопорушень; здійснюється вона кожним із них у рамках своєї компетенції притаманними засобами та методами. Ця добре налагоджена та раціональна взаємодія є однією з важливих умов, що забезпечують виконання завдань кримінального провадження. Відомо, що слідчі й оперативно-розшукові підрозділи наділені лише їм притаманними засобами та методами розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, тому важливо, щоб ці можливості були використані не розрізнено, а в комплексі.

Є різні підходи до наукового криміналістичного розкриття поняття «взаємодія». Одні науковці пропонують розглядати взаємодію у широкому та вузькому значенні. У широкому – це діловий контакт і узгоджена робота різних підрозділів органів внутрішніх справ у боротьбі із злочинністю; у вузькому – це стосунки слідчого й оперативного підрозділу (співробітника), які виникають у процесі розгляду матеріалу про вчинений злочин або певної кримінальної справи, що врегульовано кримінально-процесуальним законодавством або відомчими актами [4, с. 12].

Вважається також, що взаємодія між слідчим і оперативним підрозділом ґрунтується на законі, узгоджена за всіма принциповими критеріями діяльності зазначених осіб та органів, спрямована на розкриття злочинів і вирішення всіх інших завдань їх розслідування та попередження [5, с. 363]. Також є думка, що взаємодію можна розглядати як врегульовану в праві спільну й узгоджену діяльність слідчого з працівниками кримінального розшуку, а також співробітниками експертно-криміналістичних підрозділів та інших служб органів внутрішніх справ, спрямовану на успішне розкриття, розслідування та попередження злочинів [6, с. 204]. Взаємодія також розглядається як таке, що ґрунтується на законі правильне поєднання й ефективного використання повноважень і методів

діяльності, притаманних слідчим і оперативним співробітникам, спрямоване на розкриття, розслідування та попередження злочинів [7, с. 72].

А. Дубинський та Ю. Шостак розглядають взаємодію слідчого й органу дізнання як таку, що здійснюється на основі закону узгоджену метою, місцем і часом діяльність незалежних між собою в адміністративному плані органів, що виражається у найдоцільнішому поєднанні притаманних їм засобів і методів, спрямованих під керівництвом слідчого на попередження, припинення, розкриття та всебічне, повне й об'єктивне розслідування злочинів, провадження якого є в компетенції цього слідчого [8, с. 48].

Р. Белкін визначає взаємодію суб'єктів доказування як одну з форм організації розслідування злочинів, що полягає у законній співпраці слідчого з органом дізнання, узгодженій із метою повного та швидкого розкриття злочинів, всебічного й об'єктивного розслідування кримінальної справи та розшуку злочинців, які переходять від слідства і суду, а також пошуку викрадених цінностей, інших об'єктів, що є суттєвими для справи [9, с. 31].

Наведені визначення дещо різняться між собою. Однак як спільне для них можна виокремити відповідність вимогам закону, відомчим підзаконним нормативно-правовим актам; узгодженість за часом, місцем, іншими умовами; здійснення діяльності з метою розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень.

З'ясування сутності стосунків слідчого й оперативних підрозділів у контексті забезпечення ефективності їх взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень є одним із найважливіших аспектів діяльності органів досудового розслідування.

Завдання взаємодії можуть бути досягнуті найповніше тоді, коли дотримуватимуться напрацьовані теорією та практикою відповідні умови, на яких ґрунтується спільна діяльність оперативного працівника та слідчого.

В організації взаємодії знаходить свій вираз основна ідея будь-якої системи соціального управління – забезпечення узгодженості й єдності функціонування окремих елементів системи у процесі досягнення спільних завдань. Взаємодія базується на взаємозв'язку, передбачає спільну, узгоджену діяльність елементів системи.

Узгодженість є основною ознакою, що вказує на наявність взаємодії. У роботі вона досягається шляхом раціонального поєднання заходів, що використовуються суб'єктами взаємодії. Однак взаємодія передбачає також і чітке розмежування прав та обов'язків учасників спільної діяльності. Кожен із них, діючи

в межах своєї компетенції та використовуючи притаманні йому засоби і методи, намагається досягти єдиної мети – швидкого та повного розслідування кримінального правопорушення, викриття винного.

Суттєвою ознакою взаємодії є також те, що питання відносин влади та підпорядкування між суб'єктами нібито відсуваються на задній план і, як правило, набувають другорядного значення.

Що стосується взаємодії співробітників оперативно-розшукових підрозділів і досудового розслідування, які внаслідок покладених на них повноважень контактують між собою з метою розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, Р. Белкін допускає: слідчий у процесі розслідування може взаємодіяти не лише із співробітниками оперативних підрозділів, а й спеціалістами, експертами, іншими органами й організаціями (наприклад, контрольними, інспекційними тощо), засобами масової інформації [9, с. 31].

Згідно із ст. 38 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України органами досудового розслідування, є органи, що здійснюють дізнання та досудове слідство. Цими органами є слідчі підрозділи: органів внутрішніх справ; органів безпеки; органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; органів державного бюро розслідувань.

Досудове розслідування здійснюють слідчі органи досудового розслідування одноособово або слідчою групою. При досудовому розслідуванні кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

Якщо ж брати безпосередню взаємодію конкретних представників оперативних і слідчих підрозділів, то вона відбувається в двох основних формах: процесуальній та організаційній [10, с. 42]. Непроцесуальна взаємодія слідчого з оперативними підрозділами у кримінальному провадженні повинна відбуватися відповідно до вимог відомчих нормативно-правових актів [11, с. 75].

Незважаючи на досить широкий спектр проведених досліджень проблема нормативного врегулювання взаємодії слідчого й оперуповноваженого досі не має чіткої регламентації. Це пов'язано, зокрема, з тим, що в кримінальному процесі визначено право слідчого давати доручення оперативному підрозділу, а не безпосередньо оперуповноваженому.

Викладене свідчить, що аспекти взаємодії потребують нормативно-правового врегу-

лювання, яке, з одного боку, визначається КПК України, а з іншого – Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та відповідними відомчими наказами правоохоронних органів (СБУ, МВС). У відомчих нормативних актах питання взаємодії набувають подальшої конкретизації з урахуванням нагальних потреб. Ці проблемні питання зумовлюють принципову реорганізацію всієї системи взаємодії.

Крім того, з огляду на практичне застосування приписів КПК співробітниками правоохоронних органів і захисниками визначено проблему залишення поза увагою законодавця того факту, що внаслідок невизначеності слідчим у дорученні конкретного співробітника оперативного підрозділу, який виконуватиме слідчі дії, під загрозу порушення ставиться право учасників кримінального провадження заявити йому відвід за наявності підстав, визначених ст. 77 КПК України.

Слід визнати, що норми КПК 2012 р. та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» у частині регламентації питань взаємодії слідчих із працівниками оперативних підрозділів потребують певного доопрацювання та законодавчого врегулювання з метою усунення наявних протиріч.

Найповніша та найефективніша взаємодія слідчого і співробітника оперативного підрозділу досягається лише тоді, коли така взаємодія побудована на основі певних передбачених законом і напрацьованих практикою вимог. Дотримання цих вимог є обов'язковим і для слідчого, і для співробітників оперативних підрозділів у кожному конкретному випадку їх взаємодії. Ці вимоги називаються принципами взаємодії.

У юридичній літературі принципи взаємодії слідчого та співробітників оперативних підрозділів (органів дізнання) розглядали такі дослідники, як Р. Белкін, М. Громов, І. Гуткін, О. Чувильов та інші. Деякі принципи взаємодії слідчого та співробітників оперативних підрозділів закріплені у відомчих нормативних актах.

Висновки

Проведений аналіз дозволяє запропонувати систему принципів взаємодії слідчого із співробітниками оперативних підрозділів:

дотримання законності, конституційних прав і свобод громадян. Ця взаємодія має ґрунтуватися на неухильному дотриманні та виконанні закону. І це вимоги не лише відомчих нормативних актів, а й КПК, галузевих законів, наказів Генерального прокурора України, спільних інструкцій тощо. Вимога дотримання законності у питаннях взаємодії не допускає відступу від цього принципу, або ж

виправдання якихось спільних відступів, зумовлених так званою практичною необхідністю. Однією з основних вимог принципу законності є діяльність слідчого та співробітника оперативного підрозділу у межах своєї компетенції, забезпеченої чіткою правовою регламентацією, чітким контролем з боку керівництв органів досудового розслідування, прокурорським наглядом;

відповідальність слідчого за швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень, його самостійність у процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, які не мають на те законних повноважень, забороняється, тобто організуюча роль та процесуальна самостійність слідчого у прийнятті рішень, за винятком випадків, передбачених КПК. Слідчий, який організовує взаємодію та несе за неї відповідальність, все ж не може відповідати за всі дії співробітників оперативних підрозділів. Вони підпорядковані своєму керівництву, перед ним підзвітні стосовно обсягу, якості та результатів виконаної роботи. Отже, у випадку порушення КПК оперативним співробітником, відповідальність несе не лише слідчий, а й керівництво оперативного підрозділу;

активне використання методик, наукових і технічних досягнень у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень;

оптимальне використання наявних можливостей слідчих і оперативних підрозділів у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень;

дотримання загальних засад кримінального провадження;

забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування;

самостійність співробітників оперативних підрозділів;

узгодженість планування слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів; безперервність взаємодії.

Список використаних джерел

1. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. – Х., 1999.
2. Гуткин И. М. Правовые вопросы взаимодействия следователей и органа дознания в уголовном процессе: По материалам органов охраны общественного порядка. – М., 1967.
3. Гапанович Н. Н., Мартинович И. И. Основы взаимодействия следователя и органа дознания при расследовании преступлений. – Минск, 1983.
4. Михайлов В. А. Организация взаимодействия следственных и оперативно-розыскных аппаратов при расследовании преступлений. – М., 1988.
5. Криминалистика. – М., 1999.
6. Криминалистика / Под ред. А. Г. Филипова, А. Ф. Вольнского. – М., 1998.
7. Криминалистика / И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.; Под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – М., 1994.
8. Дубинский А. Л., Шостак Ю. И. Организация и деятельность следственно-оперативной группы. – К., 1981. – 48 с.
9. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. – М., 2000.
10. Пивоваров В. В., Щербина Л. I. Взаємодія органів досудового слідства та дізнання при розслідуванні кримінальних справ. – Х., 2006.
11. Гуткин И. М. Органы дознания и предварительного следствия системы МВД и их взаимодействие. – М., 1986.

Стаття надійшла до редакції 23.06.2015 р.

The article examines the conceptual and legal and methodological aspects of the interaction of the investigator in the criminal proceedings, it points to the new principles of such interaction in the process of disclosure and investigation of crimes.

В статті досліджуються понятійно-правові і методическі аспекти взаємодії слідчого в уголовном производстве, указується на новые принципы такого взаимодействия в процессе раскрытия и расследования преступлений.

